

Є. І. БОНДАРЕНКО

Євгенія Ігорівна Бондаренко, аспірант Інституту політології та права НПУ ім. М. П. Драгоманова

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕЦЕДЕНТНОГО ПРАВА США

Питання виникнення, становлення та специфіки застосування прецеденту як джерела права в США потребує дослідження, оскільки з'ясування історичних аспектів набуття прецедентом рис повноцінного джерела права дасть змогу встановити його важливість і необхідність для правових систем, де офіційно його ще не визнано, хоча фактично використовують зокрема в Україні. З цієї метою потрібно провести комплексний аналіз теоретико-правових досліджень науковців, що належать до англосаксонської правової сім'ї. У цьому контексті важливим є порівняння їхніх наукових поглядів щодо ролі та місця правового прецеденту серед інших джерел права в США.

Дослідженню особливостей застосування правового прецеденту як джерела права в США та аналізу його ролі й місця серед інших джерел права присвячено значний масив наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених. Зокрема вагомий внесок у розробку цього питання зробили Е. Дженкс, Р. Волкер, Дж. Бакер, М. Коен та інші. Серед вітчизняних науковців, які торкалися цих проблем, на окрему увагу заслуговують праці Т. Г. Андрусяка, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, П. М. Рабіновича. Зазначені питання досліджували й російські вчені: Т. В. Апарова, Н. Г. Александров, А. К. Романов, Н. А. Подольская, М. Н. Марченко, М. А. Нікіфорова, В. П. Мозолін, О. А. Жидков та інші. Однак у зв'язку з постійним зближенням правових сімей та посиленням позицій правового прецеденту серед інших джерел права в країнах континентальної правової сім'ї потребує повного комплексного аналізу, з урахуванням особливостей судової системи, специфіка процедури створення і застосування прецедентів у США.

На перший погляд здається, що судова практика відіграє в США ту саму роль, що і в Англії. З одного боку, американські юристи, як і англійські, вважають нормою права тільки правила судової практики, сформульовані в конкретній справі. Проте місце прецеденту серед інших джерел права в США та Англії суттєво різниться. Також потрібно наголосити, що в Англії і США істотно різниться юридична техніка застосування прецеденту. Суттєво змінює дію правила прецеденту той факт, що вищі суди США (Верховний суд США і Верховні суди штатів) ніколи не вважали себе зв'язаними власними прецедентами, на відміну від англійського Апеляційного суду і Палати лордів. Для того щоб зрозуміти специфіку дії принципу *stare decisis* у США, потрібно дослідити історію формування судової системи Сполучених Штатів, її сучасний стан та з'ясувати особливості дії правила прецеденту.

Хоча правові системи Великобританії і США належать до однієї правової сім'ї, їх не можна повністю ототожнювати. Незважаючи на те що походження північно-американського права тісно пов'язане з англійським загальним правом, воно не є його абсолютною копією. З цього приводу П. Рейнш зазначає, що суд у справі *Van Ness v. Packard* визначив: «Загальне право Англії не було точно скопійовано Америкою. Наші пращури принесли основні принципи англійського загального права і проголосили їх своїми правами від народження, проте вони принесли й адаптували тільки певну частину загального права, яку було застосовано до умов їх життя в Америці»¹.

За словами Р. Давида, ще в 1608 р. у Лондоні у зв'язку зі справою Кальвіна суд встановив, що в англійських колоніях, у тому числі в Америці, діє англійське загальне право². Цей принцип мав одне обмеження: загальне право застосовується в колоніях тією мірою, якою його норми відповідають умовам колоній.

Характерними рисами прецедентного права США, з одного боку є тісний зв'язок з англійським правом, а з іншого – його значна самобутність, зумовлена відривом від англійської системи права на ранньому етапі, коли воно було ще в процесі становлення³.

Ще в колоніальний період розвитку наявність особливостей у системі права США не дозволило йому в повному обсязі прийняти систему джерел англійського права. Існували певні серйозні перешкоди до абсолютного рецепіювання англійського права на американському континенті. Свою роль відіграли політичні погляди колоністів, їхня правосвідомість. Часткове несприйняття деяких політичних і правових інститутів Англії пояснюється тим, що серед осіб, які емігрували в Америку, була значна кількість людей, які прагнули позбутися злиднів, релігійних переслідувань та свавілля влади. Проте законодавчі органи в колоніальний період через свою низьку активність не забезпечували суди необхідною нормативною базою, і тому судді, з огляду на прогалини в праві, були змушені або застосовувати англійські прецеденти, або створювати нові норми. Професор Ф. Кеслер зазначав, що «завдяки еластичності прецедентної системи суддям надається важливий засіб формування права відповідно до їх почуття справедливості, яке, у свою чергу, перебуває під впливом культурних форм суспільства і моральних традицій»⁴.

Найскладнішим для затвердження прецедентного права в США виявився період від здобуття незалежності до 1830 р. Здобуття незалежності викликало в цілому негативне ставлення до всього англійського, у

тому числі і до права, хоча в багатьох штатах попередньо було прийнято закони, що визнають рецепцію англійського права. Це можна пояснити тим, що політику Англії було спрямовано на зміцнення її панування в колоніях, що, звичайно, посилювало антибританські настрої. Протягом війни 1775–1783 рр. і після неї антибританські настрої отримали вираження безпосередньо в законах деяких штатів, що забороняли будь-яке цитування рішень англійських судів, винесених після проголошення незалежності США⁵. За цих умов досить поширеним стало континентальне право, особливо французьке. Було прийнято цитування французьких джерел, як доктринальних, так і судових рішень. Про це зазначав і Р. Паунд, який писав, що французьке право широко використовувалося для регулювання питань, пов'язаних із правом власності, договірним правом, колізіями законів тощо. Однак, незважаючи на прихильне ставлення до континентального права, існували причини, які перешкождали абсолютному його сприйняттю в США. Насамперед це був мовний бар'єр, оскільки використовувати оригінальні французькі видання могли далеко не всі юристи, а англійською мовою було викладено лише Кодекс Наполеона. Крім того, величезну роль відіграв і той факт, що більшість юристів-практиків були підготовлені ще в Англії, в традиціях загального права. Вони багато в чому визначали і практику законотворчості, і організацію юридичної освіти, перейнявши за зразок англійські коледжі та університети⁶.

Особливістю американської правової системи в період її формування був високий, на відміну від Англії, престиж статутного права, а прийняття в 1787 р. Конституції США тільки підвищило його.

Усе це разом було причиною загострення інтересу до континентального права, яке принесли на американський материк переселенці з Франції. Перед Сполученими Штатами постав вибір шляху подальшого формування правової системи: будувати її на підставі прецедентів чи кодифікації. І. Бентам у 1811 р. написав лист президенту Медісону, в якому викладав переваги кодифікації американського варіанта загального права і висловлював бажання взяти на себе розробку кодексу. Його пропозиція отримала ввічливу, але тверду відмову⁷.

За колоніальний період прецедентне право встигло сформувати певний образ мислення, а крім цього на початку XIX ст. були видані праці англійських вчених-юристів, які користувалися великою популярністю серед американських колег. Одночасно починають публікувати рішення американських судів, що також сприяло зміцненню становища судових рішень у правовій системі США. Закони більшості штатів визнали загальне право станом на певну дату чинним правом, в інших такого уточнення не робили. Як зазначив Р. Давид, «загальне право беззастережно перемогло в США»⁸.

Поступово пряме запозичення англійських прецедентів зменшилося, деякі інститути англійського права, які мали яскраво виражений феодальний характер, були істотно змінені. Так, наприклад, не застосовувались англійські прецеденти з питань земельного права, оскільки вони не відповідали встановленим американськими законами принципам вільної передачі земель.

Американське право не знало у своєму розвитку періоду формування виключно судовими рішеннями. І в колоніальний період, і після отримання незалежності основу правової системи становили закони, велике значення для розвитку права мало прийняття писаної конституції. Зосередження діяльності Верховного Суду на тлумаченні її положень дало можливість напрацювати ряд правових понять, таких як: поліцейська влада, розподіл повноважень федерації і штатів тощо.

Таким чином, історія формування прецедентного права та судової системи США стала тим чинником, який зумовив теперішні розбіжності правових систем Англії і США.

Сучасна судова система Америки відрізняється від англійської наявністю федеральних судів і судів штатів. До федеральних судів можна звернутися як до першої інстанції, а також вони виконують функції вищих судових інстанцій. Федеральні суди США умовно можна поділити на дві групи. Перша група – це федеральні суди, що діють як окружні, їх рішення можна оскаржити до апеляційних судів, рішення яких, у свою чергу, оскаржують до Верховного суду США. Проте для того щоб цей суд прийняв справу до розгляду і виніс щодо неї мотивоване рішення, необхідно спочатку отримати від нього особливий дозвіл. А для цього потрібно звернутися до суду з петицією, вказавши поважні причини оскарження. Крім цієї системи, існують ще спеціальні федеральні суди, створені на підставі законів. Вони розглядають митні, податкові, патентні справи, а також справи, пов'язані з відповідальністю держави. Рішення всіх цих органів можуть бути оскаржені до одного з окружних судів або безпосередньо до Апеляційного суду, або навіть до Верховного суду США.

Другий елемент судової системи США утворюють суди штатів. Кожен штат має свою судову систему, що зумовлено значними розбіжностями штатів у традиціях і за кількістю населення. В одних штатах діє дворівнева система судів, в інших – триврівнева. У 39 штатах суд, який очолює судову систему, має назву «Верховний суд», а в інших – інші найменування.

Дві судові системи співвідносяться одна з одною таким чином. До федеральних судів можна звертатися в тому разі, якщо Конституція або федеральний закон визнають їх компетентними. Компетентними федеральні суди визнаються або виходячи з характеру спору (справи, що стосуються Конституції або федерального закону), або виходячи з особистості позивача (справи, що становлять інтерес для США, спори між громадянами різних штатів). В усіх інших (загальних) випадках потрібно звертатися до судів штату. Проте можливість звернутися до федерального суду рідко має винятковий характер. Фактично в одній і тій самій справі можна звернутися і до суду штату, і до федерального суду. У такому разі з'являється можливість оскарження рішення, яке було винесено останньою інстанцією даного штату, до Верховного суду США. А втім, цей

суд приймає до розгляду лише такі справи, які принципово зачіпають Конституцію або федеральний закон. Коли ж йдеться про справи, які не можуть бути розглянуті у першій інстанції федеральним судом, то рішення, винесене останньою інстанцією штату, не може бути оскаржено до Верховного суду США.

Таким чином, дія правила *stare decisis* у США ускладнена саме через федеративний устрій країни. Жорстке дотримання цього правила, безумовно, необхідна умова для більшої стабільності права, але разом з тим неприпустимість утворення розбіжностей між правом різних штатів вимагає пом'якшення цього правила. Як вказує І. Ю. Богдановська, існування прецедентного права штатів цілком визнано американськими юристами, однак спори про визнання федерального прецедентного права тривають досі⁹. Оскільки застосовувати федеральні закони можуть як федеральні суди, так і суди штатів, можна стверджувати, що формування федерального прецедентного права є справою всієї судової системи. Це означає, що фактично сфера, яку Конституція США визначає як коло питань, що перебувають у віданні федерації, за якими може бути прийнято федеральний закон, не збігається зі сферою дії прецедентного права, оскільки компетенцію судів засновано на іншому принципі і в федеральній юрисдикції перебувають спори у справах, що не належать до законодавчої компетенції конгресу.

Цю проблему, на перший погляд, було знято з прийняттям Акта про судоустрій 1789 р., яким федеральним судам пропонувалося в разі прогалин у федеральному законодавстві застосовувати право штатів. Однак виявилось, що суди схильні по-різному тлумачити поняття «право», включаючи або не включаючи до нього прецедентне право штатів.

У справі *Swift v. Tyson* 1842 р. Верховний суд США підтримав позицію, відповідно до якої суди могли діяти на основі загального федерального права, а не права окремих штатів. При цьому суд встановив, що поняття «право», використане в законі 1789 р, не включає прецедентне право. Федеральні суди повинні з повагою ставитися до права, створеного судами штатів, але не зобов'язані йому підкорятися¹⁰. Таким чином, визначалося, що Верховний суд США створює федеральне прецедентне право. Однак прийняття такої позиції водночас означало, що в країні створюються дві незалежні системи прецедентів, що дають можливість різного вирішення справ залежно від того, в якому суді розглядається справа.

Невизначеність у питанні федерального прецедентного права позначається і на дії принципу прецеденту при взаємодії федеральних судів і судів штатів. Прийнято вважати, що суди штатів зв'язані рішеннями вищих судів штатів з тих питань, які стосуються права штатів, і рішеннями федеральних судів, особливо Верховного суду, а також з питань, що належать до федерального права. Федеральні ж суди, у свою чергу, зв'язані рішеннями федеральних судів і судів штатів з питань, віднесених до компетенції штатів, якщо вони не суперечать праву федерації. У цілому, як відзначають дослідники, доктрина прецеденту, хоч і не мала в США такого абсолютного впливу, як в Англії, проте зберігає глибоке коріння і діє в межах єдиної юрисдикції¹¹.

Особлива роль у становленні і розвитку принципу прецеденту в США належить Верховному Суду США. На відміну від Англії, Верховний суд США та верховні суди штатів ніколи не вважали себе зобов'язаними слідувати своїм колишнім рішенням. У справі *Hertz v. Woodman* (1910) Верховний суд ще раз підкреслив, що вирішення питання про необхідність дотримання раніше прийнятого рішення цілком покладається на розсуд суду. Крім цього, суверенність штатів означає, що правило *stare decisis* належить до компетенції штату лише в межах судової системи штату. Як зазначає М. А. Нікіфорова, «у США правило прецеденту ніколи не вважалося абсолютною вимогою, а інтерпретувалося скоріше як презумпція, від якої можна легко відійти»¹².

У період становлення судової системи США роль американських судів уже була досить значною. М. Коен писав: «у жодній країні влада і престиж судді не бувають такі величезні... Фактично відповідно до чинної традиції необхідно критикувати дії всіх громадських чиновників, включаючи президента, і вважається актом вищого політичного розуму і чесноти говорити зневажливо про роботу наших законодавців, але будь-яка неповага до судді розглядається як наочна відсутність патріотизму»¹³. Однак автор має на увазі «традицію» з того моменту, коли суд у своїй діяльності починає звертати увагу на політичні, економічні та соціальні явища. Спочатку ж «функції суддів полягали в дослідженні фактів і виведенні силогізмів, і аж ніяк не в творчій діяльності»¹⁴. Це цілком відповідало пануючому тоді погляду на законодавчі органи як на природну протиположність виконавчим органам.

У ХХ ст. у США, на відміну від Англії, прецедентне право не тільки не поступається місцем праву статутному, але навпаки набуває ще більшого значення. Американські юристи М. Хефліх і Д. Дойч зазначають: «Те, що наше суспільство називає правом, є результатом процесу судового прийняття рішень у ході вирішення індивідуальних спорів»¹⁵.

Широкі повноваження щодо конституційного контролю, які нині належать Верховному суду США і на які посилаються, коли бажають проілюструвати тезу про суддівську правотворчість, Верховний суд фактично узурпував. Зокрема прийнято вважати початком цього процесу прецедент у справі *Marbury v. Madison* 1803 р., коли суд проголосив, що фундаментальним правом є тільки Конституція, а діяльність законодавчих і виконавчих органів повинна бути обмежена цим правом¹⁶. З цього було зроблено висновок, що оскільки на суд покладено обов'язок тлумачити право, він повинен охороняти Конституцію шляхом встановлення відповідності їй різних актів. Таким чином, були сформульовані правотворчі повноваження суду, що включають право анулювати будь-який закон, прийнятий Конгресом, якщо буде встановлено, що він суперечить Конституції. До того ж закріплено право анулювати акти будь-якого владного органу, посадової особи будь-

якого штату в разі їх суперечності, на думку суду, Конституції США, федеральним законам або договорами США, а також переглядати рішення судів, які порушують закони або договори США. Проте суди штатів сприйняли цей прецедент не одразу, але до 1818 р. його визнали всі штати, за винятком Род-Айленда.

Як зазначалося вище, саме на середину XIX ст. припадає остаточна рецепція правила прецеденту, яке до того часу склалося в Англії. Однак особливістю власне американського права є складність у порівнянні з Англією організації судової системи. Потреба нових економічних відносин, сильний вплив континентального права зумовили те, що «доктрина прецеденту ніколи не досягала в Сполучених Штатах такої влади, якої вона сягнула в Англії»¹⁷.

Обов'язок судів і насамперед Верховного суду США слідувати своїм рішенням і рішенням судів рівної юрисдикції при розгляді аналогічних справ багато в чому є умовним. Перш за все, так відбувається тому, що при розгляді спорів, які зачіпають Конституцію, судді вважають себе зобов'язаними слідувати їй безпосередньому тексту, а не судовій практиці її тлумачення.

Другим аспектом є та обставина, що коли прецедент з тих чи інших причин не влаштовує суддів, вони завжди можуть відхилити його, посилаючись на верховенство Конституції. Частково це можна пояснити тим, що на Верховний суд США покладено «функцію пристосування норм конституційного права до потреб ситуації»¹⁸.

Ще однією особливістю дії правила *stare decisis* в США є те, що відхилення прецеденту не тягне перегляду всієї судової практики. Тобто прецедент, навіть будучи відкинутим, зберігає свою силу як джерело права і суд може повернутися до нього в майбутньому.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що в США судове верховенство над законом виявляється в тому, що суди не відмовляються розглядати спір і виносити рішення в ситуаціях, коли закон, який потрібно застосувати, нечітко сформульований або просто застарів, або взагалі не існує. При цьому вони керуються власною правовою свідомістю. Навіть у тому разі, коли закон вичерпно регулює правовідносини в якій-небудь сфері, судова влада має право знехтувати законодавчим приписом і в разі потреби створити прецедент.

Завдяки гнучкій судовій нормотворчості в рамках інтерпретованого на американський манер загального права у правовій системі США міцно закріпився принцип судового верховенства, тобто верховенства прецеденту над нормативним актом законодавчої влади¹⁹. Судова практика стала джерелом права, в якому отримали відображення звичаї і традиції народу, життєвий досвід суддів, їхні політичні погляди і внутрішні переконання. Тому можна стверджувати, що судова влада чинить істотний вплив на процес застосування законів, оскільки саме вона дає загальнообов'язкові тлумачення законодавчих приписів та здійснює конституційний контроль. Багато істориків погоджуються з тим, що саме судові інтерпретації наповнювали як у XIX, так і в XX ст. реальним змістом американські закони²⁰.

Як було показано на прикладі США, вибір між прецедентним і повністю кодифікованим правом зроблено цілком свідомо. Сьогодні існування прецеденту підтримується за рахунок його власних властивостей, таких як гнучкість і здатність порівняно швидко змінюватися відповідно до нових умов. Це означає, що судовий прецедент цілком відповідає тим вимогам, які сучасна дійсність пред'являє до права, а отже, немає підстав припускати, що прецедент може поступитися місцем закону.

¹ *Reinsch P. S. English Common Law in the Early American Colonies. Madison, Wisconsin: 1899. – P. 6.*

² *Давид Р. Основные правовые системы современности. – М.: Прогресс, 1988. – С. 334*

³ *Богдановская И. Ю. Прецедентное право. – М., 1993. – С. 181.*

⁴ *Kessler F. Theoretical Bases of Law. Univ. of Chicago Law Rev, 1941. vol. 9 P. 98.*

⁵ Конституція США і реальний правопорядок. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 96.

⁶ Там само. – С. 97–98.

⁷ *Цвайгерт К., Кетц Х., Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: В 2-х тт. Т. 1. Основы. – М.: Междунар. отношения, 2000. – С. 361.*

⁸ *Давид Р. Вказана праця. – С. 338.*

⁹ *Богдановская И. Ю. Вказана праця. – С. 189.*

¹⁰ <http://supreme.justia.com/us/41/1/>

¹¹ *Мозолин В. П., Фарнсворт Е. А. Договорное право в США и СССР. История и общие концепции. – М.: Наука, 1988. – С. 50.*

¹² *Никифорова М. А. Роль прецедента в конституционном праве США // Советское государство и право. – 1980. – № 9. – С. 130–134.*

¹³ *Коэн М. Р. Американская мысль. Критический обзор. – М.: Изд-во иностр. лит., 1958. – С. 173–174.*

¹⁴ *Mayer L. The American legal system. – New York, 1965. – P. 338.*

¹⁵ *Жидков О. А. Верховный Суд США: право и политика / Отв. ред. А. А. Мишин. – М.: Наука, 1985. – С. 96.*

¹⁶ <http://www.4uth.gov.Ua/usa/english/facts/democrac/9.htm>

¹⁷ *Farnsworth E. A. Introduction to legal system of the United States of America. – New York. 1963. – P. 49.*

¹⁸ *Никифорова М. А. Вказана праця. – С. 131.*

¹⁹ *Червоная С. А., Васильев В. С. Политическая система США. Актуальные измерения. – М.: Наука, 2000. – С. 138.*

²⁰ *Болохвитинов Н. Н. США: проблемы истории и современной историографии. – М.: Наука, 1980. – С. 186.*

Резюме

Статтю присвячено дослідженню особливостей застосування правового прецеденту як джерела права в США; проаналізовано роль та місце прецеденту серед інших джерел права; досліджено особливості судової системи США, а також специфіку процедури створення і застосування прецедентів.

Ключові слова: джерело права, правовий прецедент, загальне право, правова сім'я.

Резюме

Статья посвящена исследованию особенностей правового прецедента как источника права в США; проанализированы роль и место прецедента среди других источников права; исследованы особенности судебной системы США, а также специфика процедуры создания и использования прецедентов.

Ключевые слова: источник права, правовой прецедент, общее право, правовая семья.

Summary

The Article describes the features of applying legal precedents as a source of law in the U.S.; analyzed the role and place of precedent among the other sources of law; investigated features of the U.S. judicial system, as well as specific procedures for the creation and application of precedents.

Key words: source of law, legal precedent, common law, legal system.

Отримано 26.09.2011

Д. Є. ВЕРГЕЛЕС

Денис Євгенійович Вергелес, аспірант Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОДИФІКАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА

Домінуючим напрямом упорядкування нормативної бази в більшості країн світу є кодифікація. Її розвиток є однією з основних тенденцій становлення законодавства України, що зумовлено значною кількістю нормотворчих органів і численних змін, які вносяться до нормативно-правових актів. Нові закони, укази Президента України і нормативні акти інших органів вносять суттєві корегування до чинних актів, частина яких доповнюється новими приписами, інші змінюються або визнаються такими, що втратили силу.

Деякі аспекти проблем кодифікації законодавства аналізують у своїх працях вітчизняні та російські вчені: С. Алексєєв, С. Бобровник, О. Богінич, Ф. Бурчак, О. Васильєв, В. Денисов, О. Зайчук, А. Заєць, В. Журавський, Р. Калюжний, М. Козюбра, А. Колодій, В. Копейчиков, О. Копиленко, М. Матузов, Н. Оніщенко, В. Опришко, А. Піголкін, Є. Погорелов, В. Погорілко, С. Погребняк, С. Поленіна, П. Рабінович, В. Синюков, Л. Тіунова, Ю. Тихомиров, І. Усенко, Г. Чернобель, А. Шебанов, Ю. Шемшученко, Л. Явич, А. Яхлаков та ін.

Накопичення значної кількості правового матеріалу зумовлено кодифікацією законодавства, що є необхідною для його подальшого розвитку та звільнення від застарілих актів і суперечливих норм. Аналіз чинних нормативних актів, групування правових приписів за певною схемою, створення внутрішньоєдиної системи актів є необхідною умовою ефективності правотворчої діяльності, сприяє усуненню прогалин та суперечностей у чинному законодавстві.

Усунення зазначених недоліків є можливим шляхом проведення поетапної систематизації нормативного матеріалу в усіх галузях законодавства та на всіх рівнях нормативного регулювання. Якщо вчасно не здійснювати упорядкування чинної нормативної бази, яка в наш час збільшується досить швидкими темпами, у майбутньому виникнуть значні труднощі у використанні чинних норм права.

Українське законодавство формується в умовах складної трансформації економічної, соціальної та політичної сфер життя країни. Інтенсивність розвитку законотворчого процесу зумовлено потребами реформування нашого суспільства, переходом його до ринкової економіки та розбудовою правової держави. Для забезпечення цього процесу в Україні накопичено значну кількість різноманітних правових нормативних актів. Нині спостерігається стійка тенденція до прискореного збільшення загальної кількості нормативно-правових актів, що приймаються у системі законодавчої та виконавчої влади. Отже, українське законодавство на даному етапі є складним, багатогалузевим утворенням, що потребує систематизації.

Для спрощення й ефективності орієнтації в нормативному матеріалі його слід постійно приводити до певної системи, адже в Україні приймаються нові нормативні акти, змінюються існуючі, відміняються застарілі, тобто відбувається інтенсивний законотворчий процес.

Сьогодні в Україні темпи правотворчої і насамперед законодавчої діяльності як ніколи дуже високі. Створюються сотні і тисячі нових нормативних актів, що суттєво змінюють характер та деякі аспекти пра-